

לזהותו של רבי חיים פלטיאל

מאת

יצחק ש. לנגה

בתרביץ, שנה מ"ג, פרסמתי רשמים ראשונים על פרוש התורה לר' חיים פלטיאל. בינתיים, הכינתי פרוש זה להדפסה, ובע"ה יצא לאור במשך השנה. על ידי העבודה נתעוררה השאלה: מי הוא בעצם ר' חיים פלטיאל?

א

1. מהר"ם מרוטנבורג משיב לר' חיים פלטיאל: בתשובות מהר"ם ב"ב, דפ' פרג, סי' רכ"ו, הוא נקרא ר' חיים פלטיאל, בדפ' קרימונא סי' לב¹: ר' חיים פלטיאל ב"ר יעקב, בדפ' לבוב, סי' תק"ז: 'חיים ב"ר יעקב'.
2. כן נזכר ר' חיים פלטיאל בתשובות הרשב"א, ח"א, סי' שפ"ו. השאלה נשלחה אל הרשב"א מביהם, השואלים מדברים על 'הישיש מורנו ורבנו הרב רבי חיים פלטיאל', והם מונים אותו בין הגדולים שבארצם. בשאלה נמצאת חות דעת של ר' חיים, והוא חותם שם: 'הצעיר חיים פלטיאל'. הרשב"א מכנהו בתשובתו 'הרב ר' חיים פלטיאל'.
3. תשובות אחדות של ר' חיים פלטיאל נמצאות באספים השונים של מהר"ם מרוטנבורג: בדפ' לבוב הסימנים קל"ה, קל"ו, קנ"ז (בה הוא מזכיר את מורו ה"ר יחזקיהו), קס"א, קס"ד, קע"ו, תק"ד, תע"ו (בה הוא מזכיר את מורו הר' אליעזר; לדעת א' אורבך, [בעלי התוספות, עמ' 456] הוא ר' אליעזר מטוך), ובדפ' ברלין עמ' 13, סי' נ"א, עמ' 17 סי' נ"ג. ככולם חתום: 'חיים פלטיאל תולעת', פרט לסי' קל"ה שבדפ' לבוב, ששם חתום: 'הצעיר חיים פלטיאל תולעת'. בסי' תע"ו שבדפ' לבוב נכתב מיידבורק (מגדבורג) נ"א, והיא שנת 1291 לסה"נ.
4. בתשובות הרא"ש, כלל 30, סי' ד', נמצא ששאלו את ר' יחיאל פלטיאל (כ"ה בדפוס) קושטא וויניציה) ותשובתו חתומה: 'חיים פלטיאל'. בדפ' וילנא פעמיים: 'חיים פלטיאל'. גרוס, גליא יודאיקה עמ' 482, מצטט: 'חיים יחיאל פלטיאל', וממנו הועתקה הערה 29 בעמ' 509 של גרמניא יודאיקה; ולא מצאתי נוסח זה בשום מקום.
5. תשובות נוספות שלו נזכרות בס' מהר"ל, הל' ימים נוראים (בני-ברק תשי"ט, עמ' ע 2), ובהגהות לס' המנהגים לר' יצחק טירנא, חדש אלול, הגהה צ"ז. כן נזכר שמו בתשובות מהר"ם מינץ סי' ס"ג (שאלוניקי תקס"ב, דף נ"ט, 3). ואולי שיך הנה מה שנמצא בס' נחלת שבעה, סי' י"ב, סעיף כ"ט: 'מצאתי בת"ש ישן... ור' אשר הכהן ז"ל העיד שפסל אותה ר' חיים ממיידיבורג בימי (?) רבי פלטיאל'.
6. ר' חיים פלטיאל עיבד — או אולי יצר — את ס' המנהגים ששימש יסוד לס' המנהגים של ר' אברהם קלויזנר. בס' המנהגים חתום פעמים רבות: 'חיים פלטיאל' או 'חפ"ת' = חיים פלטיאל תולעת. עי' מבוא לסדור רש"י עמ' XII הערה 2; מבוא לס' המנהגים של מהרא"ק, דעווא תרפ"ט, עמ' iv; ד' גולדשמידט בקרית ספר עמ' 324 והלאה (= מחקרי

1 התשובה נמשכת עד סוף סי' ל"ד שם.

- תפלה ופיוט, ירושלים תשל"ט, עמ' 38 והלאה); ס' המנהגים למהרא"ק, ירושלים תשל"ח, עמ' 10–11, 13–14.
7. בסדור חסידי אשכנז, ירושלים תשל"ב, עמ' 197 מנמק ר' פלטיאל מדוע מברכים על הלבנה עד ט"ו לחדש. המו"ל, הרב הרשלה, משער בצדק, שר' פלטיאל הוא ר' חיים פלטיאל.
8. בפרוש התורה נזכר ר' חיים פלטיאל, לעתים קרובות מאד, בשם ר' חיים, מהר"ח. במקום אחד הוא נקרא ר' חיים מפליזא.
9. פייטן בשם חיים בן ברוך, חבר פיוטים לשבת שירה ולפרשת יתרו, הנמצאים בכת"י, בהם חתם כמה פעמים את שמו המלא 'חיים בן ברוך' (עי' צונץ, Literaturgeschichte, עמ' 493).
10. אנתנו מכירים, אפוא, את ר' חיים כבעל הלכה בתשובות, כבעל ס' המנהגים, כפרשן התורה וכפייטן, ויש לברר אם כל אלה זהים.

ב

- על זהות ר' חיים בעל התשובות ור' חיים בעל ס' המנהגים מעיד הכינוי המשותף לשניהם: תולעת. לגבי עובדה זו אין כל ספק.
- צונץ (Zur Geschichte u. Literatur, עמ' 99) וצימליך (מונטסשריפט 1881, עמ' 305 והלאה) מזהים את הפרשן (א 8) עם בעל התשובות (א 1–5). וכן משמע שצונץ מזהה אותו עם בעל המנהגים (א 6), עי' צונץ ריטוס עמ' 22.
- צונץ כותב במקום הנ"ל למעלה (א 9) שהפייטן נקרא חיים פלטיאל ומסתבר שחי בארפורט או במגדבורג; אך איננו מביא לכך כל ראיה ואמנם אין כל סימוכין להשערות אלה. יתר על כן, צונץ לא שם לב שהפייטן הוא חיים בן ברוך, ואילו בעל התשובות הוא ר' חיים בן ר' יעקב.
- גרוס (גליא יודאיקה עמ' 482) מטיל ספק בזיהוי הפרשן עם בעל התשובות ומסיק שהיו שני ר' חיים פלטיאל, אחד צרפתי ואחד אשכנזי. עיקר טענותיו הוא שקשה לו להניח שבן-אדם שנוגד ולמד בצרפת יתמנה לרב בעיר מגדבורג.
- לדעתי אין בטענה זו כלום. עיין: תשובות מהר"ם מרוטנבורג דפ' לבוב סי' שפ"ו, (דף ל"ז 4, הועתקה בתשובות מהר"ח אור זרוע סי' קמ"ו, דף מ"ח 4) וז"ל: 'וכבר נעשה ששלחו ממגדבורק לצרפת אצל מורי הר"ר שמואל ב"ר שלמה זצ"ל' (הוא ר' שמואל מפליזא). נמצאנו למדים שדוקא בין מגדבורג לבין פליזא נתקיימו קשרים (עי' ג"כ Back, R. Meir ben Baruch, פרנקפורט 1895, עמ' 23, על היחסים שבין מהר"ם מרוטנ-בורג ובין ר' שמואל מפליזא).
- בגרמניה יודאיקה, ב, עמ' 509 הערה 23 נאמר כי כבר הוכיח גרוס שר' חיים פלטיאל (בעל התשובות והמנהגים) איננו יכול להיות זהה בשום אופן עם ר' חיים מפליזא ששם אביו היה ברוך.
- לדעתי יש במשפט הזה הגזמה מרובה ואפילו טעות. אין לנו שום רמז לכך ששם אביו ר' חיים מפליזא היה ברוך פרט לזיהויו של צונץ (למעלה 3) של הפייטן עם בעל התשובות (וצונץ חשב שר' חיים בן ברוך היה דוקא האשכנזי!).
- שבשאת כיון דעל על. גם אחרים קוראים לר' חיים פלטיאל בעל התשובות 'בן ברוך', עי' מבוא לסידור ר' שלמה מגרמייזא, ירושלים תשל"ב, עמ' 45 הערה 45, ואטלס עץ-חיים, תשל"ח, עמ' 236 מס' 2076, אוצר הגדולים אלופי יעקב, חיפה, ג, עמ' רמ"ז סי' קי"ח.

7. הרב דיסין, במבוא לס' המנהגים של מהרא"ק, ירושלים תשל"ח, עמ' 13–14, אינו מכריע, אך לדעתו ברור שבעל המנהגים בא מצרפת שכן כתב: 'ואני ראיתי בכל צרפת לומר תחנון בסליחות' [של ערב ראש השנה]. בעמ' 11 הוא מסיק שהמקור הראשון של ס' המנהגים 'היה ספר מנהגים ליהודי צרפת ואח"כ הועבר לאשכנז והוגה עם מנהגיה'.
8. מסתבר לי שר' חיים מפלייזא עצמו עבר לאשכנז וכיהן במגדבורג או בסביבתה. אמנם אין להוכיח זאת בודאות מתמטית, אך אין להניח, בלי סבה מכרעת, שהיו שני 'יוסף בן שמעון' בדור אחד.

ג

1. ברור שר' חיים הפרשן בא מפלייזא (למעלה א 8), ולמד בצרפת וקבל את תורת חכמיה. רבים מאד הפרושים שהוא מביאם בשם ר' יעקב מאורליאנש או שאפשר להוכיח ע"י מקבילות שר' יעקב חברים. וכן הדבר לגבי רשב"ם, ר' יוסף קרא, ר' יוסף בכור שור, ר' משה מקוצי, ר' אהרן הכהן בעל הג"ן ואביו ר' יוסף הכהן.
באותה הדרך שבה הוא מצטט את המפרשים הצרפתיים הוא נוהג לגבי האשכנזים: הוא מזכיר את ר' יהודה החסיד ואת הרק"ח לפעמים בשמם, אך עשרות פעמים מביאם כמעט מלה במלה שלא בשם אומרים. בפרוש התורה לרק"ח לס' בראשית, שנדפס בבני ברק (תשל"ח) עפ"י כ"י אוכספורד 268, מצאתי כ-30 ציטטות מלוליות (בחלקם גימטריאות, ויש מהם שבהם נמצאת אותה השגיאה ברק"ח ובפרושנו).
2. ר' חיים הושפע מתורת הסוד של חסידי אשכנז, אם כי פרושיו מסוג זה נדירים. במקום אחד הוא אומר בפרוש: 'בדרך הסוד...'.
3. מרובות ההקבלות שבין פרוש ר' חיים לבין הספרים מבית מדרשו של מהר"ם מרוטנ-בורג (תשובותיו, פרוש 'טעמי מסורת המקרא', תשב"ץ, מרדכי, ס' הפרנס, ועוד). כן קיימת הקבלה עם סדור חכמי אשכנז. מתקבל, אפוא, הרושם שלר' חיים היה מגע עם חוגים אלה.
4. קיימים 4 כת"י עקריים של פרוש ר' חיים: כ"י מינכן 62, כ"י המבורג 40 (חסר בראשיתו ובסופו), כ"י אוכספורד 155 (חסר ס' בראשית וחלק של ס' שמות) וכ"י בריטיש מוזיאום 6,1080 (התיאור בקטלוג של מרגליות איננו נכון: יש שם פענח רזא עד פרשת וירא, אח"כ דף ריק, ואחריו מתחיל פרוש ר' חיים מאמצע פרשת וירא, כתוב ע"י מעתיק פענח רזא בכתב היד). אך פרושים בודדים מובאים ב-3 כת"י נוספים, והם כולם ספרים אשכנזיים: כ"י וטיקן 45 (שהוא אוסף של פרושי בעלי תוספות), כ"י מינכן 50 (פענח רזא) וכ"י המבורג 41 (לא בדקתי אותו). מכאן שפרושי ר' חיים היו נפוצים באשכנז דווקא.
5. רוב הלעזים בפרוש הם צרפתיים; בכ"י המבורג אמנם נמצאים שלשה לעזים גרמניים אך בכ"י זה יש תוספות ממקור אחר ואין להביא ממנו ראיה. גם בכ"י מינכן, שהוא מדויק למדי, נמצא בפרשת וירא: 'ממרא נעשה לאברהם סינדיקוס... שקו' קנפיר compère) בלעז ובל"א גבטור (Gevatter). אך בשאר כת"י לא נמצא קטע זה (עי' 4).
6. קטעים מרובים זהים בפרוש ר' חיים ובכת"י של פענח רזא². דמיון זה בולט במקומות

2 הכוונה לכתה"י של פענח רזא באוכספורד ובמינכן. כידוע חסר בפענח רזא הנדפס יותר ממחצית הספר, וגם בחלקים שנדפסו שינה המדפיס הראשון את הנוסח כמו שהודיע בשער הספר, (פרג שס"ז) כדי להקל על הבנת הדברים.

לזהותו של רבי חיים פלטיאל

אשר בהם קשה היה לפענח את כתה"י של ר' חיים, ונתאפשר הדבר ע"י השוואה עם פענח רוא. או שאחד העתיק מן השני — ועדיין מוקדם, לדעתי, להכריע מי העתיק — או, שיש אולי מקור משותף. בפענח רוא ישנם קטעים החתומים: 'חיים'. מהם שמופיעים בפרושי ר' חיים פלטיאל ומהם שאינם מופיעים. אם חיים שבפענח רוא הוא חיים פלטיאל הרי שפענח רוא העתיק, ופרושי ר' חיים שלפנינו אינם מכילים את כל פרושיו ויש כאלה שלא הגיעו אלינו אלא מתוך פענח רוא. ואם חיים שבפענח רוא הוא ר' חיים אחר, הרי השאלה דלעיל נשארת פתוחה.

כל מה שנכתב עד היום על פענח רוא לא נבדק עדיין די הצורך, ופרט לשם המחבר ר' יצחק בן יהודה הלוי, הכל בגדר השערה. מסתבר, אמנם, שפענח רוא הוא ספר אשכנזי, וזה מסייע להנחה שגם פרושי ר' חיים נכתבו באשכנז.

7. בפרושי ר' חיים פלטיאל רב השמוש במלה "בטוב" כתואר הפועל. לפי י' תא-שמע זהו סימן היכר גרמני.

8. בפרושי ר' חיים ישנם בטוים שהשפעת שפה זרה ניכרת בהם. שלשה מהם אפשר לפרשם הן כגרמניזמים הן כרומניזמים:

- א. לגלח צפרנים — גלוח הוא תרגום של schneiden או של couper
 - ב. מדביקים פרשיות נצבים ויילך — מדביק הוא תרגום של verbinden או של collar
 - ג. אדם המשבר את השלום — משבר את השלום הוא תרגום של den Frieden brechen
- rompre la paix
או

אך ישנם שנים שאין לפרשם אלא ע"י השפעה גרמנית:

- א. הכנענים ידעו היכן בני ישראל שוכבים (במקום נמצאים) בגרמנית liegen.
- ב. מובילים בגדים (במקום לובשים) בגרמנית tragen הבטוי נמצא גם בדרשות מהר"ח אור זרוע, עמ' 19, הערה 9.
9. ישנם קטעים בפרושי ובמנהגים המתאימים מאוד זה לזה.

ה פ ר ו ש

ס' המנהגים

גולדשמידט, מחקרי תפילה ופיוט עמ' 44
ס' המנהגים למהר"ק, ירושלים עמ' מ"ה.

ואין אומ' במה מדליקין אם חל י"ט
בשבת גזירה משום י"ט שחל ליהיות ערב
שבת דאין עישרתם ועירבתם ואין
מעשרין ואין מערבין. ונ"ל דמשום זה, אין
להניח מלומר שלא תחלוק בין זאת לשאר
שבתות והרי תיקון תפילה כך הוא...
ועוד ברכה מעין ו' תוכיח שלא נתקנה
אלא משום עם שבשדות ואפי' הכי אומ'
אותה ב"ט שחל ליהיות ערב שבת אע"ג
דליכא עם שבשדות.
גולדשמידט עמ' 41, ס' המנהגים עמ' ח'
סי' ט'.

ואין אומ' במה מדליקין ב"ט שחל ליהיות
ערב שבת.

גולדשמידט עמ' 52, ס' המנהגים עמ' פ"ו.

ב ר א ש י ת ב , א

וברכה מעין ו' שאומ' לאחריו נתקנה
כדי להמתין העם שבשדות לפי שבת
כנסיות שבימיהם היו בשדות והיו יראים
מן המזיקים ואפילו כשחל י"ט בע"ש
דליכא עם שבשדות ואפילו הכי אומ'
אותו כדי שלא תחלוק בין שבת לשבת,
אבל אין אומ' במה מדליקין לפי שכתוב
בו עשרתם ערבתם ואין מערבין ב"ט.

ב מ ד ב ר כ , א

לפי זה כשיש מת בערב פסח לא היה
צריך לשפוך המים משום דבעינן מים

שלנו, וכשיש תקופה בערב פסח משימין ברזל לתוכו, ומיהו בלאו הכי אינו מזיק דהא כתיב ליל שימורים, א"כ לא יאונה כל רע.

אעפ"י שהתקופה נפלה בתחילת הלילה כי אין סכנה לשתות רק בשעת התקופה, ועוד יש להניח ברזל במים ואז אין רשות למלאך להזיק, ועוד כי ליל שימורים הוא.

גולדשמידט עמ' 51, ס' המנהגים סי' ע"ט הערה 2*.

ויש שרוצים לומר שיש איש דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ועוד אמרינן (שמחות פ"ה ה"ח) היה מספר ושמע שמת אביו גומר אע"פ דתספורת דאורייתא משום דגדול כבוד הבריות, וה"ה כבוד החתן.

במדבר כח, ט כשיש חתן שמפטירין שוש איש דגדול כבוד הבריות שדוחה אפי' לא תעשה שבתורה כ"ש לאו דלא תסור, להבי כבוד חתן דוחה כל ההפטרות שבתורה חוץ מד' פרשיות שאפטרותיהן בתלמוד וכן דש"ח נו"ע אר"ק שד"ש שהם סדורים על פי פסיקתא.

הדוגמא האחרונה מענינת ביותר כי יש בה, לכאורה, אותה הסתירה לסוגית הש"ס בברכות דף י"ט, ע"ב.

10. את ר' חיים פלטיאל בעל המנהגים אנחנו מכירים כאיש הלכה. גם פרוש התורה של ר' חיים פלטיאל עוסק בראש וראשונה בעניני הלכה. חלקיו החשובים, העצמאיים והמעניינים ביותר הם החלקים ההלכתיים של התורה (פרשיות בא, משפטים, ס' ויקרא, פרשיות ראה — כי תצא וכד'). גם בחלקים הספוריים של התורה דן ר' חיים, לעתים, בבעיות הלכה שנתקשרו אצלו בטכסט.

ד

כדי להסיק מסקנות על משפחתו של ר' חיים יש לברר מי ערך את הפרוש.

1. ברור שר' חיים לא כתב את פרושו בעצמו שהרי תמיד הוא נזכר בגוף נסתר. העורך מדבר במקום אחד על שני מוריו: ר' חיים ור' שלמה מקטיילנדון Château — Landon עי' גרוס, גליא יודאיקה עמ' 260—568. מכיון שר' שלמה נזכר רק ב־3 מקומות ואילו ר' חיים ביותר מ־100, יש להניח שבכל מקום שנמצא מורי הרב, מורי וכד', הכונה לר' חיים. 2. צימליך במאמרו הנ"ל כותב שר' חיים נקרא לעתים קרובות ר' חיים זצ"ל, 'מהר"ח זצ"ל'. מזה הסיק שבכל מקום שנמצא מ"ה, מורי וכד' סתם — הכונה לר' חיים, ואילו במקומות שהפרוש מזכיר 'מורי שיחיה' (ולדעתו יש רק מעט מקומות כאלה) יש לתשוב על ר' שלמה הנ"ל. במקום אחד שמצא לפניו 'מהר"ח שיח' (כ"ה בכ"י מינכן ולונדון, אך בכ"י המבורג רק: מהר"ח) הגיה: 'מהר"ש שיח'.

3. הבחנה זו מסופקת. נמצא אמנם רק פעמים אחדות הבטוי 'מורי שיחיה'. שכיח יותר הבטוי 'רש"י' במשמעות 'רבנו שיחיה', או 'רבי' שו"י = רבנו שיחיה ויארץ ימים, שצימליך לא הכיר בהם או לא ראה אותם מפני שלא הכיר את כל כתה"י. במקום אחד ניתן אמנם להוכיח מתוך מקור מקביל שרש"י הוא ר' שלמה מקצטלדון הנ"ל. בכ"ז מסופקני אם אפשר להכליל — והרי מההזכרה החד פעמית 'מהר"ח שיח' היה אפשר להסיק את המסקנה ההפוכה. לעתים קרובות מוצאים אנחנו בכתי' לונדון ומינכן פרושים בשם 'מו' שי' שבכ"י המבורג מובאים בשם 'מו' בלבד, וכן את התופעה ההפוכה שב־2 או 3 כת"י תתום מאמר 'כפ"ר', ובכ"י המבורג דוקא 'כפרש"י', או שנוסף לחתימה, באחד מכתה"י שו"י, או שכתוב בכמה מהם 'כפר"י' (= כן פרש רבנו יחיה).

אין, אפוא, כל בטחון שאפשר להסיק מסקנה מן התוספת 'שיחיה'. ומכיון שלעתים קרובות נמצא בכ"י אחדים 'מהר"ח', ובכתי' אחרים באותו מקום 'מו' או 'מורי הרב',

- יש להגיה שבדרך כלל הכנויים 'מורי', 'מורי הרב', 'מ"ה', ואולי גם 'מו' שי' 'רש"י', 'ר' שו"י' מכוונים לר' חיים.
4. לעתים קרובות מתחיל קטע: 'הקשה מהר"ח', או 'הקשה מורי הרב' (או בקצור: 'הקמ"ה'), ואחרי התירוצים מסתיים המאמר: 'כפרש"י' או 'כפ"ר'. אפשר, כמובן, שהתירוצים ניתן ע"י ר' שלמה, אך מסתבר יותר שקטעים אלה יצאו מיד אחת בלבד.
5. צימליך מניח שהעורך היה תלמידו של ר' חיים שהעתיק את דברי רבו מתוך ה'פשוטים' שלו. כראיה מביא את הקטע דלהלן: 'והנה הראה אותי א' גם את זרעך. וא"ת מאי נפקא מיניה בזה הדבור... ותמ"ה' (ותירץ מורי הרב) ה"פ ראה פניך... כך דקדקתי מתוך דברי מו' אבי'. לדעתו המלים 'מו' אבי' אינם יכולים להיות מוסבים על אבי העורך אלא על אביו של 'מורי הרב', כלומר על אביו של ר' חיים.
5. הנחה זו אין לקבל. בכ"י לונדון – והוא המדויק ביותר – אנחנו מוצאים פעם 'הק' אבא מו' הר' חיים' ובמקום אחר 'ותירץ מו' אבי הר' חיים ו"ל'. א"כ יוצא שהעורך עצמו הוא בנו של ר' חיים. יתר על כן, הנוסח שעליו סומך צימליך: 'כך דקדקתי מתוך מו' אבי' נמצא רק בכ"י מינכן, ואילו בכ"י המבורג: 'כך דקדקתי מתוך דברי מורי', ובכ"י לונדון: 'כך דקדקתי מתוך דברי מו' שי' (1). נראה שכונת הדברים שר' חיים לא הסביר את הענין לבנו בפרוש, והלה היה צריך לדקדק את הדבר מתוך הרמזים ששמע.
6. הבטוי 'אבי' מציין, אפוא, את אבי העורך, את ר' חיים, ולא את אבי ר' חיים. וא"כ הרי גם הבטוי 'זקני' מציין את סבו של העורך. 3 פעמים נזכר בפרוש התורה 'מורי זקני ר' שמואל מפלייזא'. על פי הנאמר לעיל אין יסוד לקביעת צימליך שר' חיים הוא נכדו של ר' חיים מפלייזא. (מכיון שאי אפשר לבדוק את הנתונים עברה קביעה זאת לספרים שונים, ע"י גרוס, גליא 'ידיאקה, עמ' 481; אנציקלופדיה יודאיקה, ג, עמ' 170; אורבך, בעלי התוספות, עמ' 384, אטלס עץ חיים, עמ' 236 מס' 2071). לאמתו של דבר ר' שמואל הוא סבו של העורך. מכיון ששם אבי ר' חיים פלטיאל הוא יעקב (א 1), הרי ר' שמואל צריך להיות אבי אמו של העורך, כלומר חותנו של ר' חיים.
7. בפרוש ר' חיים פלטיאל נזכר עוד אחד מאבותיו, בקטע שאף הוא הועתק כבר ע"י צימליך וגרוס: 'ושמע מהר"ח בשם רבינו יעקב זצ"ל מפרובינ"ש⁸ אב זקני'. בטוי זה יכול להתפרש או כאביו של זקני או כסבי. לפי שני הפרושים אנחנו נתקלים בקשיים. לפי האפשרות הראשונה הסבים של העורך היו, כמו שראינו, מצד האב ר' יעקב ומצד האם ר' שמואל מפלייזא. אבי ר' שמואל מפלייזא היה ר' שלמה⁴. א"כ היינו מוכרחים להניח ששם אביו של ר' יעקב אבי ר' חיים, היה כשם בנו, והוא היה ר' יעקב מפרובינ"ש. (אמנם אנחנו מוצאים בדורות ההם גם את ר' שמשון בר' שמשון מקוצי). לפי האפשרות השניה ר' חיים הוא בנו של ר' יעקב מפרובינ"ש. אולם במקרה זה, היינו מצפים שהעורך יכתוב שמהר"ח שמע מפי אביו ר' יעקב מפרובינ"ש, אב זקני. גרוס מניח מטעמי סגנון שיש להגיה: אב (זקני) [זקנו]. לפי זה היה ר' יעקב אולי אבי אמו של ר' חיים. אך לדעתי קשה קצת להגיה 3 כתי"ב בלי סבה מוכרעת.

3 כ"ה בכ"י לונדון, בכ"י אוספורד: מפרובינ"ץ, בכ"י מינכן: מפרובינ"ש. בכ"י המבורג שבדרך כלל השמות מקוצרים בו רק: ושמע מהר"ח בשם ר' יעקב, ואין זכר לא ליחס ולא לשם העיר.

4 ידוע שר' שמואל מפלייזא קבל מר' יעקב מפרובינ"ש אך לא היה בנו.

- ברור, אפוא, שר' חיים הוא מצאצאי ר' יעקב מפרוביני"ש. אולם תאור היחוס המפורט ניתן להשערות שונות.
8. אפשר להשלים את רשימת אבותיו של ר' חיים פלטיאל מכיוון שאנחנו מכירים את אבותיו של ר' יעקב מפרוביני"ש. אבי ר' יעקב הוא ר' מאיר מפרוביני"ש וסבו ר' אליהו מפריש. עי' קופפר, תשובות ופסקים מחכמי אשכנז וצרפת, ירושלים תשל"ג, עמ' 312.
9. גרוס, בגליא יודאיקה, עמ' 482 מעיר שבכ"י אוכספורד 271, שהוא פרוש תורה שנכתב בתחלת המאה הארבע-עשרה, נזכר ר' יעקב פלטיאל. יתכן שזהו אביו של ר' חיים פלטיאל (או אולי בנו?).
10. בספרו של קופפר הנ"ל עמ' 323 חתום — בין שאר רבני אשכנז — על תשובה: 'העלו' שמשון בן אמ"ר הר' יעקב פלטיאל'. מסתבר שהוא אחיו של ר' חיים.
11. אולי אחד מצאצאי ר' חיים פלטיאל הוא משה בן חיים פלטיאל[ל] שהעתיק את הסמ"ג כ"י אוכספורד 865 וגמר את מלאכתו בציריך בשנת קמ"ז. אולי חיים זה, היה נכדו של ר' חיים פלטיאל הפרשן ובעל המנהגים.
- (השערתו של גויבאואר בקטלוג של אוכספורד שר' משה זהה אולי עם ר' משה מציריך, בעל הסמ"ק, איננה מסתברת, שהרי ר' משה מציריך נהרג כנראה על קדוש השם בשנת ק"י בערך).

ה

1. אין אנחנו יודעים מתי נולד ר' חיים ומתי נפטר. נסכם להלן תאריכים המעידים על זמנו ועל זמן כתיבת פרושו לתורה.
 2. תשובת ר' חיים פלטיאל שבתשובות מהר"ם מרוטנבורג דפ' לבוב, סי' תעו, נכתבה בשנת נ"א. בתשובה זו פונה ר' חיים אל קהל מיידבורק.
 3. בתשובות הרשב"א, ח"א סי' שפ"ו, מתואר ר' חיים פלטיאל בשאלה שנשלחה אל הרשב"א מבהם ממקום שנקרא אושטלריש (Austerlitz?) 'כאחד הגדולים שבארצנו הישיש מורנו ורבנו'. אין אנחנו יכולים לקבוע את התאריך המדויק של תשובה זו. רשב"א שהשיב על השאלה נפטר בשנת ע' לאלף הששי (יוחסין השלם עמ' 223א).
 4. כ"י ירושלים של מנהגי ר' חיים פלטיאל נכתב בשנת ס"ה. מהעדר כנוי וצ"ל לשמו של ר' חיים אפשר אולי להסיק שאז עדיין היה חי.
 5. בפרוש התורה נזכרת שריפת התלמוד שהיתה בתחלת האלף הששי: 'ונהגו בצרפת להתענות בששה בתמוז כי אז נשרפו הספרים שם'. הפיסקא עושה רושם כאילו ממאורע טרגי זה כבר עבר זמן מה. יש לשער שהספר לא נכתב לפני שנת ל' לאלף הששי.
 5. בפרוש התורה נמצא חשבון הקץ. לדעתו תמשך הגלות אלף שלש מאות שלשים וחמש שנים, הוה אומר עד שנת קע"ג (1413 לפסה"ג, ר' להלן). הספר נכתב, אפוא, בודאי לפני כן.
 7. אך נוכל לקבוע את זמן כתיבת הספר בדיוק. בסוף פרשת בראשית נמצאת סקירה על מאורעות חשובים בתולדות עם ישראל, ושם נאמר בין השאר: 'ג' אלפים וח' מאות וכו"ה שנה עד חורבן בית שני (68 לספה"ג). . . הרי שנפטר [רב אשי] לתי"ח שנים מן החורבן (486 לספה"ג) ולפי מגין שאנו מגין עבר מפטירתו תתי"ד שנים'. א"כ נכתב הספר בשנת ס' לאלף הששי (1300 לספה"ג).
- כל זה מתאים יפה לכך שר' חיים פלטיאל היה תלמיד חבר של מהר"ם מרוטנבורג. שניהם חיו במאה הראשונה של האלף הששי (במחצית השנייה של המאה השלש-עשרה לספה"ג) ור' חיים היה כנראה צעיר קצת ממהר"ם מרוטנבורג.